

GIDRONIM(SUV HAVZALARI NOMI)KOMPONENTLI MAQOLALAR

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti 4-bosqich talabasi

Xamidova Maftuna

maftunaxurshidovna05@gmail.com

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti,

Gumanitar yo‘nalishlarda

chet tillar kafedrasida o‘qituvchisi

Mirzayeva Feruza

Feruzamirzayeva1983@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada gidronimlar, ya'ni daryo, ko'l, dengiz, buloq va boshqa suv havzalari nomlari ishtirok etgan maqollar lingvistik va madaniy jihatdan tahlil qilinadi. Maqollarda suv havzasi nomlarining semantik va ramziy ma'nolari o'rganiladi. Ularning xalq tafakkuri, ijtimoiy munosabatlar va axloqiy qarashlarni ifodalashdagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, gidronim komponentli maqollarning nutqdagi obrazlilikni kuchaytirishi va tarbiyaviy ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida bunday maqollar milliy madaniyat va til boyligining muhim qismi ekanligi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: gidronim, suv havzalari nomlari, maqollar, toponim, geografik nom, madaniyat

Аннотация. В данной статье рассматриваются пословицы с гидронимами, то есть с названиями водных объектов (рек, озёр, морей, родников), с лингвистической и культурной точек зрения. Анализируются семантические и символические значения гидронимов в пословицах. Освещается их роль в отражении народного мышления, социальных отношений и нравственных представлений. Также рассматривается их выразительная и воспитательная функция. В результате

исследования установлено, что такие пословицы являются важной частью национальной культуры и языка.

Ключевые слова: гидронимы, названия водных объектов, пословицы, топоним, географическое название, культура

Annotation. This article analyzes proverbs containing hydronyms, meaning names of water bodies such as rivers, lakes, seas and springs, from linguistic and cultural perspectives. It examines the semantic and symbolic meanings of hydronyms in proverbs. The study explains their role in expressing folk thinking, social relations and moral views. It also highlights their expressive and educational functions in language. The results show that such proverbs are an important part of national culture and linguistic heritage.

Keywords: hydronyms, names of water bodies, proverbs, toponym, geographical name, culture

Gidronimlar, ya'ni suv havzalari nomlari tilshunoslikda muhim o'rin tutadi. Ular nafaqat geografik obyektни belgilaydi, balki xalqning madaniyati, dunyoqarashi va tarixiy tajribasini ham aks ettiradi. Xalq og'zaki ijodining eng muhim janrlaridan biri bo'lgan maqollarda gidronim komponentlarning ishlatilishi alohida lingvistik hodisa sifatida qaraladi. Chunki suv havzalari nomlari qadimdan hayot manbai, baraka, poklik, oqim va o'zgaruvchanlik bilan chambarchas bog'langan holda suvning fazilatlari, unga bog'liq bo'lgan tabiiy va ijtimoiy hodisalarni ifodalashda muhim vosita bo'lib kelgan. Shu sababli maqollarda daryo, ko'l, dengiz yoki buloq nomlari ko'pincha ramziy ma'no kasb etadi va chuqur falsafiy mazmunni ifodalaydi.

Gidronimlar ishtirok etgan maqollar orqali xalq o'zaro munosabatlarga, tabiatga, mehnatga, sabr-toqat va doimiylik kabi fazilatlarga bo'lgan qarashlarini ifodalaydi. Masalan, suv nomlari orqali hayotning o'zgaruvchanligi, vaqtning o'tishi, to'siqlarga qaramay o'z yo'lida davom etish kabi tushunchalar namoyish etiladi. Bu esa gidronim komponentli maqollarning semantik qatlamini yanada boyitadi. Gidronimlarning maqollarda qo'llanishi tilning obrazlilik darajasini oshiradi. Suv nomlari maqollarda ko'pincha tipik xususiyat yoki hayotiy vaziyatni ifodalovchi vosita sifatida ishlatiladi. Masalan, bir xalq maqolida "Amudaryo oqar, lekin har tomonga emas" yoki "Sirdaryoning

o‘zi to‘lqinli, qirg‘og‘i sokin” kabi iboralar orqali suvning o‘zi emas, balki unga bog‘liq bo‘lgan doimiylik, takrorlanmaslik va tabiiy qonuniyatlar ifodalanadi. Shu tarzda gidronimlar maqollarda faqat geografik birlik emas, balki metaforik tushunchaga aylanadi.

O‘zbek xalq maqollarida gidronimlarga oid juda ko‘p misollar uchraydi. Masalan, “Amudaryoning sayozi ko‘p, uning ichida qaytishi yo‘q”, “Sirdaryo suvi sho‘r bo‘lsa ham, balig‘i lazzatli”, “Zarafshon suvi bilan to‘ygan yer unumdor” kabi mazmundagi maqollar xalqning daryolar, ularning tabiati, suvining foydali va zararli tomonlari haqidagi kuzatuvchanligini ifodalaydi. Bunday maqollarda suv nomlari orqali vaqt oqimi, taqdirning oldindan aytib bo‘lmasligi, tabiiy boyliklardan unumli foydalanish g‘oyalari tushuntiriladi. “Ko‘l sayoz bo‘lsa, unda baliq ko‘p” yoki “Buloqning toshligi suvining tiniqligiga dalil” kabi oddiy suv nomlari orqali esa sabr-toqat, poklik va kamtarlik kabi axloqiy qarashlar beriladi. Gidronim komponentli maqollar ko‘pincha nasihat, ogohlantirish yoki qiyoslash maqsadida ishlatiladi.

Gidronimlar xalqning tarixiy xotirasini ham aks ettiradi. Qadimdan mashhur daryo va ko‘llar, o‘tish qiyin bo‘lgan suv havzalari yoki muqaddas buloqlarning nomlari maqollarda saqlanib qolgan. Shu sababli maqollarda suv nomlari tarixiy va madaniy voqealar bilan bog‘lanadi. Masalan, “Jayhun kechganga o‘xshab, har osonlik o‘tmaydi” yoki “Baliqchi ko‘lining siri chuqur” kabi iboralar orqali aniq tarixiy davrlarga, harbiy yurishlar yoki savdo yo‘llariga ishora qilinadi. Bu nomlar faqat joyni belgilovchi emas, balki butun bir xalqning sinovlarga dosh berish, to‘siqlarni yengish va moslashuvchanlik kabi axloqiy va estetik idealini ifodalovchi ramzga aylangan. Gidronimlar orqali xalq o‘zining tabiat bilan munosabatiga oid tajribasini avloddan avlodga yetkazib kelgan. Shu sababli maqollar tilning tarixiy xotira funksiyasini ham bajaradi.

Gidronim komponentli maqollar sotsiolingvistik jihatdan ham muhimdir. Chunki ular jamiyatning suvga, uning tejamkor ishlatilishiga, suv havzalariga va ular atrofida shakllangan hayot tarziga bo‘lgan munosabatini ifodalaydi. Suv nomlari qadimdan eng muhim tabiiy belgilardan biri bo‘lganligi sababli, maqollarda suv orqali to‘kinlik, qashshoqlik, doimiylik yoki o‘zgaruvchanlik g‘oyalari ham aks etadi. “Daryoning o‘zi keng, o‘tishli joyi tor”, “Suv kelgan joyda baraka” kabi mazmundagi maqollar suv va inson

hayoti o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni, undan oqilona foydalanish zaruriyatini tahlil qiladi. Bu esa gidronimlarning tarbiyaviy funksiyasini ko'rsatadi.

Lingvistik nuqtai nazardan gidronimlar maqollarda turli grammatik va semantik vazifalarni bajaradi. Ular gapning asosiy komponenti sifatida kelib, butun ma'noni shakllantiradi. Ba'zan ular metaforik kengayish orqali umumiy tushunchaga aylanadi. Masalan, "Jayhun" so'zi faqat Amudaryoning tarixiy nomi emas, balki kenglik, ulug'vorlik, uni kechishdagi mashaqqat ma'nosida ham ishlatiladi. "Sirdaryo" esa hayotning sokin va to'liq inli tomonlari, tabiatning ikkiyuzlamaligi ramziga aylangan. Bu hodisa semantik ko'chish deb ataladi. Gidronimlar maqollarda ko'pincha qisqa, ixcham va obrazli shaklda beriladi, bu esa ularning esda qolishini osonlashtiradi.

Psixolingvistik jihatdan qaraganda, suv havzalarining nomlari inson ongida kuchli tasavvurlar va assotsiatsiyalar uyg'otadi. Kishilar ma'lum daryo yoki ko'l nomini eshitganda u bilan bog'liq ma'lum bir iqlim, turmush tarzi, xavf yoki baraka obrazini xayoliga keltiradi. Shu sababli gidronimlar maqollarda kuchli emotsional ta'sirga ega bo'ladi. Masalan, "Jayhun" nomi odatda sinov, jasurlik va kenglik obrazini uyg'otsa, "Zarafshon" nomi mo'l-ko'llik, baraka va go'zallikni ifodalashi mumkin. Bu esa maqollarning kommunikativ samaradorligini oshiradi.

Gidronim komponentli maqollarni etnolingvistik jihatdan o'rganish ham muhimdir. Chunki ular xalqning geografik muhitga, suv resurslariga va qo'shni elatlar bilan munosabatga bo'lgan qarashlarini ko'rsatadi. "Har daryo o'z qirg'og'ini biladi", "Suv ayni joyda to'xtab, chirimas" kabi maqollar orqali jamiyatda vatanparvarlik, mehnat, sabr-toqat va o'z o'rnini bilish kabi axloqiy me'yorlar ifodalangan. Bu esa til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni tasdiqlaydi. Har bir gidronim ortida ma'lum madaniy tajriba va tarixiy xotira mavjud.

Zamonaviy davrda ham gidronim komponentli maqollar o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ular adabiyotda, nutqda va ta'lim jarayonida keng qo'llaniladi. Ayniqsa ekologik muammolar, suv tanqisligi va iqlim o'zgarishlari kuchaygan davrda bu maqollar yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki ular insonlarni suvni asrashga, tabiatga hurmat bilan qarashga va atrof-muhitning qadriga yetishga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, gidronim komponentli maqollar tilshunoslik, madaniyatshunoslik va sotsiologiya uchun muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Ular suv havzalari nomlari orqali xalqning tarixiy tajribasi, tabiat bilan munosabati, madaniy qadriyatlari va falsafiy qarashlarini ifodalaydi. Gidronimlar maqollarda faqat geografik birlik emas, balki chuqur ramziy ma'no tashuvchi lingvistik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli ularni o'rganish til va madaniyatni chuqur tushunishga yordam beradi.

References

1. Mieder, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. Greenwood Press.
2. Schipper, M. (2009). *Never Say 'I': Proverbs and Sayings*. Oxford University Press.
3. Taylor, A. (2012). *The Proverb*. Harvard University Press.
4. Harmer, J. (2007). *How to Teach English*. Pearson Education.
5. Mirzaeva, Feruza. "Структурно-семантические характеристики английских и узбекских пословиц с существительными компонентами." *Универсальная индексная библиотека Вестника педагогов нового Узбекистана*, vol. 1, no. 11, 30 Nov. 2023, pp. 64–67.
6. Mirzayeva F. "Proverb as an object of linguistic research" *World Bulletin of Social Sciences* (33), 82-87, 2024.
7. Mirzayeva F. "Contrastive study of proverbs with a hydronom component in English and Uzbek languages" *The Peerian Journal* (40),36-38, 2025.